

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2015 – Volume 24, Issue 2, pp. 71–77
URN:NBN:NL:UI:10-1-117136

ISSN: 1876-8830
URL: <http://www.journalsi.org>
Publisher: Uopen Journals, in cooperation
with Utrecht University of
Applied Sciences, Faculty of Society and Law
Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

masterprogramma “Cultural Anthropology:
Sustainable Citizenship”.

Yke Eykemans, MSc is junior docent binnen de
bachelor opleiding Culturele Antropologie aan
de Universiteit Utrecht en eindredacteur van het
Journal of Social Intervention: Theory and Practice.

Correspondence to: Yvon van der Pijl
E-mail: y.vanderpijl@uu.nl

Dr. Ir. Yvon van der Pijl is universitair docent bij
het departement Culturele Antropologie aan de
Universiteit Utrecht en opleidingsdirecteur van het

VAN MULTICULTURALISME NAAR DUURZAAM BURGERSCHAP. TIEN JAAR MASTER CULTURELE ANTROPOLOGIE (UNIVERSITEIT UTRECHT)

YVON VAN
DER PIJL,
YKE EYKEMANS

Dit jaar wordt met de viering van het tienjarig bestaan van de masteropleiding “Culturele Antropologie: Multiculturalisme in vergelijkend perspectief”, ook afscheid genomen van de huidige titel van het programma. Yke Eykemans, alumna van de master, bespreekt in een interview met Yvon van der Pijl, opleidingsdirecteur van zowel het huidige als het nieuwe programma, welke maatschappelijke en wetenschappelijke transities bijdroegen aan de totstandkoming van de nieuwe titel en inhoud van de masteropleiding: “Cultural Anthropology: Sustainable Citizenship”. Eveneens wordt aandacht besteed aan de vragen hoe studenten voorbereid worden op en bij kunnen dragen aan het maatschappelijke werkveld.

WETENSCHAPPELIJKE DISCOURSWIJZIGINGEN BINNEN DE THEMATIEK VAN DE MASTER

De sociale wetenschappen volgen de ontwikkelingen in de wereld. Er is een aantal debatten dat altijd belangrijk blijft, omdat zij de menselijke conditie betreffen. Culturele diversiteit, bijvoorbeeld, was en is er daar een van en heeft onverminderd onze aandacht. Dat zal niet veranderen. De manier waarop we deze conditie beschouwen, bestuderen en benoemen is echter wel aan verandering onderhevig.

Allereerst zien we ontwikkelingen op terminologisch en analytisch gebied. Na het hoogtepunt van de term en ideologie multiculturalisme in de jaren 70, 80 en begin jaren 90, kwamen de vraagstukken van transnationalisme en transmigratie meer en meer op. Onder andere door de invloed van moderne media en toegenomen toegankelijkheid van transportmiddelen ontstond het besef dat migratie meer betekent dan een beweging van A naar B, waarna men probeert op locatie B een positie in de samenleving te verwerven. Vervolgens rees de vraag hoe burgerschap in de landen van vestiging geconceptualiseerd moest worden. Daaruit kwamen affectieve begrippen voort als "home" en "belonging", waardoor een ander idee van burgerschap vorm kreeg: als "belonging" niet per definitie verbonden is aan een of één bepaalde gemeenschap, dan zegt burgerschap niet uitsluitend iets over politiek, formeel lidmaatschap van die gemeenschap of samenleving, maar ook over informeel lidmaatschap, over culturele en symbolische dimensies van burgerschap. Mensen zijn, kortom, op allerlei manieren al dan niet burger. Burgerschap is een multidimensionaal en flexibel begrip, dat op evenzoveel manieren bestudeerd kan worden.

Onder invloed van mondialiseringsprocessen zien we bovendien ontwikkelingen in de positie die de natie-staat bekleedt. Binnen de antropologie wordt de natie-staat, tegenwoordig, veelal gekoppeld aan een *ideologie* van politieke legitimiteit die vereist dat etnisch-culturele grenzen samenvallen met politieke en territoriale grenzen, hoewel dit in werkelijkheid zelden het geval is. De natie-staat verwijst binnen deze benadering naar de *wens* dat een bepaalde etnisch-culturele (taal)groep (bijvoorbeeld "autochtone Nederlanders") de staat domineert. Op abstracter niveau, volgens de definitie van Benedict Anderson, is de natie-staat een denkbeeldige ("imagined") politieke gemeenschap, die inherent gelimiteerd en soeverein is.

Natie-staten hebben te maken met een enorme interne diversiteit, maar wensen een zekere homogenisering van hun inwoners. De natie-staat blijkt vaak niet alleen "te klein" voor allerlei

grensoverschrijdende problemen, zoals klimaatproblematiek, financiële crises of migratie, maar ook “te groot” voor de organisatie van bestendige, duurzame relaties, zorg voor elkaar en voor een lokale duurzame omgeving. We zien binnen de natie-staat daardoor op kleinere schaal allerlei burgerinitiatieven en -bewegingen ontstaan.

Tegelijkertijd zijn natie-staten als politieke eenheden al lang niet meer de enige spelers op het wereldtoneel. We hebben te maken met diverse transnationale netwerken – denk aan banken, multinationals, criminele netwerken – die op sommige vlakken veel meer macht hebben dan natie-staten. Ook kent de huidige wereldorde prangende, grensoverschrijdende vraagstukken rondom mobiliteit, vluchtelingen, migratie, klimaatproblematiek, hulpbronnen en energieproblematiek, die het niveau van de natie-staat overstijgen.

Echter, hoewel de natie-staat zowel een interne als externe problematiek kent, kunnen we niet heen om de centrale rol die dit instituut nog altijd speelt in de organisatie van ons samenleven. Wanneer het bijvoorbeeld gaat om internationale verdragen of afspraken, zijn het uiteindelijk altijd regels en wetgevingen die door de natie-staat geratificeerd moeten worden. Deze paradox en de gevolgen daarvan op verschillende schaalniveaus vormen belangwekkende en relevante onderwerpen voor onderzoek.

Daarnaast is er binnen de antropologie een aantal domeinen dat nieuwe of hernieuwde aandacht krijgt, als gevolg van recente gebeurtenissen en ontwikkelingen in de wereld. Daarbij valt te denken aan de heropleving van de economische antropologie, die alles te maken heeft met de financiële- en bankencrisis. Ook zien we het “klassieke” vraagstuk rondom de verdeling van hulpbronnen – de “tragedy of the commons” – terugkomen in de debatten over milieuproblematiek, klimaatverandering en duurzaamheid. Opmerkelijk hierbij is onder meer de aandacht voor voedselactivisme en de wijze waarop burgers productie en consumptie van hun dagelijks eten proberen te herorganiseren.

Een andere belangrijke ontwikkeling, waar de antropologie snel bij aanhaakte, was het opkomen van nieuwe vormen van protest. Bekende voorbeelden hiervan zijn de “andersmondialiserings-bewegingen” (met de “Battle of Seattle” in 1999 als historisch startpunt), de latere en mondiaal uitgegroeide “Occupy-beweging”, het Spaanse “Podemos” en andere pleinprotesten — van Cairo (als onderdeel van de “Arabische Lente”) tot Kiev, en van Madrid tot Rio de Janeiro. Deze vorm is opmerkelijk in de zin dat burgers overal ter wereld, op verschillende plekken, met dezelfde boodschap het plein op gaan. Ze laten zich als burgers horen en zien en nemen hierbij

VAN MULTICULTURALISME NAAR DUURZAAM BURGERSCHAP

mondiaal elkaars symbolen over, zoals het Guy Fawkes-masker. Ze vragen om meer dan de rechten die horen bij het klassieke idee van burgerschap – vrijheid, gelijkheid en broederschap. Ze willen een grotere invloed krijgen op wat zij mogen doen en laten, wat ze eten, wat ze met hun geld mogen doen of wat er met hun geld gedaan wordt. De revolutionaire strijd tegen onderdrukking uit zich daarbij niet nadrukkelijk in termen van de “oude”, internationale klassenstrijd, maar kent ook heel lokale uitingsvormen waarbij verschillende lagen uit de bevolking zich aan elkaar verbinden. Dat gebeurt bijvoorbeeld in de eigen stadstuin, het gemeenschappelijke pop-up restaurant, een alternatieve munteenheid, de doe-democratie of in het protest tegen schaliegasboringen.

HOE ZIEN WE DEZE ONTWIKKELINGEN TERUG BINNEN HET MASTERPROGRAMMA?

De inhoud van het masterprogramma heeft zich in de afgelopen jaren op een vergelijkbare manier ontwikkeld. Het focusgebied van de antropologie blijft culturele diversiteit en verschillen gebaseerd op onder meer etniciteit, klasse, gender, leeftijd en gezondheid. Die variabelen waren en zijn belangrijk, ook bij het kijken naar vraagstukken rondom duurzaamheid en burgerschap en de relatie daartussen, zoals hieronder verder uiteengezet. De manier van kijken naar deze vraagstukken en de specifieke onderwerpen die bestudeerd worden variëren echter. Deze ontwikkelingen werden door de jaren heen zichtbaar in de focus van de master en in het onderzoek van de studenten. Dat moet ook wel: de antropologie bestudeert de sociale werkelijkheid en die is veranderlijk. Een nieuwe naam en insteek waren nodig om recht te doen aan de actuele stand van zaken binnen de discipline.

Tien jaar geleden was multiculturalisme – het voormalig focusgebied van de master – een verschijnsel, een ideologie, waar in zowel maatschappelijke als politieke en wetenschappelijke debatten veel aandacht naar uitging. Het doel van de master is uiteraard nooit geweest om een ideologie te doceren. Het ging om het bestuderen en begrijpen van de organisatie van culturele diversiteit onder condities van uiteenlopende mondialiseringsprocessen en een veranderende positie van de natie-staat, in verschillende samenlevingen en regio's wereldwijd. Multiculturalisme is een van de manieren om culturele diversiteit te organiseren, maar zeker niet de enige.

Gedurende de eerste jaren van de opleiding toonden studenten veelal nog interesse in de engere definitie van het programma: integratievraagstukken op diverse locaties en binnen verscheidene

culturele contexten. Maar al vrij snel ontstond zowel vanuit docenten als studenten een breder perspectief op deze en andere actuele vraagstukken die de aandacht opeis(t)en. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om mondiale kwesties die samenhangen met klimaatverandering, zoals de enorme toename van zogenoemde ecologische migranten en vluchtelingen, of met mobiliteit, zoals het groeiende probleem van mensenhandel en -smokkel.

We houden ons, kortom, bezig met hedendaagse vraagstukken op het snijvlak van culturele diversiteit en mondialisering, en de vraag hoe mensen — burgers en niet-burgers — binnen een context van mondiale dynamiek en onzekerheid in staat zijn hun leven te organiseren en duurzame sociale relaties te realiseren en (onder)houden. Zulke vraagstukken spelen zich zowel op hele lokale niveaus als op transnationale niveaus af. Nog steeds neemt de positie van de natie-staat daarbij een belangrijke rol in. Het initiële aandachtsgebied van de opleiding is hierin nog steeds herkenbaar, maar het programma verdiende een beter passende naam.

TOTSTANDKOMING VAN DE NIEUWE NAAM

Zoals aangegeven blijft het programma zich bezighouden met de organisatie van culturele diversiteit, waarbij de nadruk ligt op vraagstukken omtrent duurzaam burgerschap. Duurzaamheid gaat niet uitsluitend over de natuurlijke omgeving, het klimaat of milieu, maar kent ook sociale en economische dimensies die aandacht verdienen. Dit vereist actieve burgers in diverse posities: zij vervullen rollen die variëren van sociale burgers tot spelers in het veld van politieke besluitvorming en van consumenten tot zorgverleners en milieuorganisaties.

Binnen Nederland gaat het daarbij onder andere om het vraagstuk omtrent de transitie binnen de verzorgingsstaat. Waar de rol van de overheid verandert is het interessant te kijken naar burgerschapsinitiatieven die proberen sociale relaties op een duurzame manier te organiseren en in te zetten. We bestuderen bijvoorbeeld allerlei nieuwe gemeenschapsvormen, zowel op grote als op kleinere schaal. Denk aan daktuinen of gemeenschappen waarin 55-plussers voor 65-plussers zorgen. We richten ons dus nadrukkelijk op de verschillende dimensies van burgerschap — politiek, symbolisch, sociaal, cultureel — maar ook op non-burgerschap. Bij dat laatste gaat het bijvoorbeeld om het vraagstuk en de positie van illegale vluchtelingen en migranten in de samenleving — in Europa en daarbuiten. Het masterprogramma bestudeert deze ontwikkelingen en burgerschapsinitiatieven in binnen- en buitenland, waarbij de elementen “People, Planet en Profit” in hun complexe wisselwerking de focus vormen.

ARBEIDSMARKTORIËNTATIE

Het beoefenen van betrokken/publieke antropologie vereist zicht op wat je als academicus kunt in het publieke, maatschappelijke veld en hoe je je bevindingen vertaalt naar een breder domein dan alleen de academie. Daarnaast vinden we het van belang dat studenten reeds tijdens hun opleiding actief bezig zijn met wat ze daarna kunnen en willen doen en vooral welke professionele, antropologische identiteit ze willen ontwikkelen. Gedurende het hele masterjaar houden we ons daarom bezig met het ontwikkelen van zo'n identiteit en oriënteren we ons op mogelijke werkzaamheden, zowel binnen als buiten de universitaire wereld. Om die in beeld te brengen organiseren we bijvoorbeeld excursies en nodigen we gastsprekers uit. Faculteitsbreed wordt bovendien aandacht besteed aan vraagstukken omtrent ethiek en integriteit en aan concrete vaardigheden, zoals het opstellen van een CV, het formuleren van sollicitatiebrieven en het voeren van sollicitatiegesprekken.

Vanuit onze eigen discipline vullen we de arbeidsmarktoriëntatie aan met het nieuwe initiatief ATACK!, dat staat voor "Anthropology Teaching Academy for Career & Knowledge". ATACK! beoogt, geheel in lijn met de thematiek van het masterprogramma, een duurzame en betrokken relatie te bewerkstelligen tussen alumni en de opleiding. Door alumni in te zetten als bruggenbouwers tussen de opleiding en het werkveld krijgen de studenten een beter beeld van de mogelijkheden na hun opleiding. Tegelijkertijd geeft ATACK! alumni mogelijkheden om binding te houden met de opleiding, ervaring op te doen met onderwijs geven en kunnen zij studenten inzetten voor onderzoek binnen hun werkveld. Tot slot pogen we met deze kruisbestuiving te bereiken dat antropologen beter in staat zijn hun toegevoegde waarde binnen diverse professionele contexten te expliciteren. De afgelopen tien jaar hebben we een generatie opgeleid die zichzelf heeft bekwaamd in het "in de markt zetten" van hun specifieke capaciteiten. De huidige generatie willen we graag opleiden met de kennis van hun voorgangers.

ROL VAN ALUMNI BUITEN DE ACADEMIE

De belangrijkste rol, naast de rol van (toegepast) onderzoeker, zie ik in die van "facilitator". Binnen de complexiteit van de genoemde contemporaine vraagstukken is een antropoloog bij uitstek in staat om connecties en disconnecties te signaleren en de invloed en waarde van verscheidenheid te duiden in verschillende domeinen en op verschillende schaalniveaus. Die antropologische blik wordt gekenmerkt door een scherp oog voor cultureel verschil, wat dat doet en waarom dat belangrijk is. Gefaciliteerd door de kwalitatieve manier waarop we als antropologen bevragen en

evalueren, leidt een antropologische visie vaak tot vernieuwende inzichten in de manieren waarop mensen zich met elkaar proberen te organiseren, ondanks allerlei verschillen. Dit laatste blijkt — ook uit lessen van onze eigen alumni — van cruciale en/of toegevoegde waarde, bijvoorbeeld binnen werkzaamheden van multidisciplinaire teams.

Onze alumni gebruiken dit antropologische perspectief op de sociale werkelijkheid in diverse sectoren vrijwel altijd impliciet. Dit mogen we nog best wat explicieter maken en dat is dan ook waar het vernieuwde masterprogramma, in tandem met ATACK!, met bezieling aan zal werken.